

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ГРАМАТОЛОГІЇ В КИТАЇ: ВІД ДИНАСТІЇ ХАНЬ ДО СУЧАСНОСТІ

Закінчення. Початок у числі №3 за 2011 р.

Дослідження ієрогліфіки в епохи Мін та Цін. На чотири століття правління цих двох династій – власне китайської і маньчжурської – припадає розквіт традиційної філології і, відповідно, граматології як її основної дисципліни, на якому, однак, сили традиційної парадигми лінгвістичного знання в Китаї вичерпуються. Філологи цих двох епох мали широку базу здобутків своїх попередників, починаючи від епохи Хань, утім, після сунського новаторства, вони вже не сліпо повторювали кимось раніше зроблені висновки, а дуже прискіпливо ставилися до доказів тих чи інших положень. При цьому на стику Мін та Цін акцент досліджень перемістився в практичну площину й усі положення, перш ніж їх прийняти, верифікувалися, хоча для дослідників-конфуціанців тепер актуальною була практика керування державою, а не самовдосконалення. Загалом, можна сказати, що у філології відбулося узагальнення досягнень двох попередніх епох і протистояння між ними та наповнення новим змістом їхніх інтерпретацій. Визначний лінгвіст ХХ ст. Ван Лі потім скаже про філологів цих часів, що їм удалося “з’ясувати природу писемного знака і його матеріальну базу”, а також усвідомити, що “мислення давніх людей можна зрозуміти тільки через тлумачення канону” [цит. за: Xu Shiyi 2009, 387].

В умовах постійного накопичення й розвитку ієрогліфіки в часи Мін і Цін актуальною залишалася робота з її унормування. Оскільки, нагадаємо, вперше таке завдання – визначити норму для ієрогліфа в усіх його вимірах – було поставлене в “Ер’я”, то цей словник став прототипом для усіх подальших робіт з упорядкування й унормування ієрогліфіки. В епоху Цін за його зразком Фан Їчжи (1611–1671) видав “Тун’я” (“Розширення змісту мовних

норм”), у якому вдався до нового (інакшого, ніж в “Ер’я”) способу категоризації світу (від чого залежав і спосіб розташування знаків у словнику). “Тун’я” залишався, як і його попередник, словником енциклопедичного типу, у тлумаченні значень кожного ієрогліфа його автор керувався звучанням (тобто не відкидав цієї площини), а для обґрунтування свого тлумачення наводив коментарі попередників, цитати з художніх творів чи висловлювання відомих людей. Цікаво, що свої роз’яснення щодо значень слів Фан Їчжи подавав із соціально-культурної точки зору, тому можна говорити, що ієрогліфічні дослідження пронизували й природничі науки [Xu Shiyi 2009, 388].

Шао Цзінхьань вважав, що знання “Ер’я” обов’язкове для тлумачення канону, тому взявся за редактуру цього давнього джерела. У роботі “Корегування «Ер’я»” він, по-перше, виправив певну кількість помилок, порівнюючи при цьому різні видання словника, а по-друге, додав деякі роз’яснення, яких не було в Го Пу. У цій роботі він спирався на принцип визначення значення за звучанням.

Інший дослідник – Хао Їсін також був прихильником теорії про те, що значення ієрогліфа слід тлумачити за його звучанням, при цьому він провів порівняльне дослідження знаків, зібраних у виданнях “Ер’я” різного часу, й визначив способи різнопису окремих знаків та розгалуження одного значення, встановивши чотири типи відносин між лексичними одиницями, які вказували на їхнє значення: подібність, близькість, прозорість та оберненість. Оригінальність його твору в порівнянні з роботою Шао полягала в тому, що істинність тлумачень він перевіряв на спостереженнях із власного досвіду.

Найбільш репрезентативною роботою у сфері досліджень “Ер’я” в епохи Мін та Цін слід вважати “Аналіз та виправлення Гуан’я” Вана Нянсуна. Цей дослідник кардинально відредагував “Гуан’я”, виправивши в його тексті 580 помилок і прибравши з нього деякі багатослівні репліки, а також чіткіше розділивши основний текст і транскрипцію ієрогліфів. Для того щоб прояснити деякі сумнівні місця тлумачень або рідковживану лексику, Ван вдавався до матеріалів живих діалектів та широко залучав ілюстративний матеріал із власного досвіду. Завдяки цьому йому вдалося з’ясувати причини виникнення деяких слів. Ван також вважав, що в процесі тлумачення канону не слід обмежуватися тільки формою ієрогліфа (його написанням), а потрібно звертатися до звучання ієрогліфа, яким воно було в часи укладання канону, і ще зважати на категорію, до якої цей ієрогліф було включено в словниках. Ван Нянсун вважав, що оскільки знаки записують звукову мову, то слова, які однаково звучать, можуть мати й однакове значення, при цьому знаки на позначення таких слів не обов’язково повинні мати однакові фонетики й різні ключі, всі складові їхньої форми можуть бути різними, однак, якщо ці слова близько або однаково звучать, вони можуть бути синонімами. Він висловив цікавий погляд на процес номінації: якщо речі мають однакові назви, однак належать до різних категорій, значення їхніх назв буде близьким. Подолавши обмеження підходу до тлумачення “за формою”, йому вдалося роз’яснити багато проблемних місць канону, в правильності тлумачення яких виникали сумніви ще з давнини. Цікаво, що Ван Нянсун також написав “Записки вченого” у 28 розділах, які в основному були присвячені редагуванню класики, при цьому деякі його виправлення були згодом підтверджені археологічними знахідками.

Крім словників енциклопедичного характеру, свою роль у процесі унормування ієрогліфіки відіграли й звичайні ієрогліфічні словники, які продовжували лексикографічну лінію “Шовеня”. В епоху Мін словник такого типу видав Мей Інцзо, а в епоху Цін вийшов відомий “Словник Кансі” [Kangxi 2007].

Робота Мея називалася “Цзихуей”, тобто “Сховище ієрогліфів”. Саме він, збе-

рігаючи “шовенівський” принцип розташування ієрогліфів за ключами, скоротив кількість останніх у змісті до 214, тобто визначив систему, якою керуються й у наш час укладачі ієрогліфічних словників. У словникових статтях Мей Інцзо зберіг старий принцип подачі інформації – спочатку вказував звучання ієрогліфа, потім – його значення, при цьому він намагався в усіх можливих випадках подати не лише те значення, яке було поширене в класичних текстах, а й нові загальноживані значення, якщо такі в ієрогліфа виникали.

Укладачами нового фундаментального словника, який повинен був відобразити максимум інформації про кожний існуючий писемний знак, виступили Чжан Юйшу та Чень Тінцзін. Оскільки вони приступили до роботи за наказом цінського імператора в часи правління під девізом Кансі³, словник дістав свою назву за цим же девізом. Новий словник розподіляв 47035 ієрогліфів за 214 ключами, і в ньому можна було знайти майже всі ієрогліфи, які з різних причин не потрапили в раніші лексикографічні джерела, однак функціонували на практиці. Своєрідністю цього словника вважається увага до полісемії й поліфонії – автори в кожній словниковій статті спочатку роз’яснювали “первинне” значення і звучання ієрогліфа, а потім подавали його “інші” значення й звучання, якщо такі були, показували процес перенесення й запозичення значень, при цьому в хронологічному порядку наводили аргументи на підтвердження своєї думки з робіт попередників. Цікаво зауважити спосіб подання полісемії ієрогліфа – для цього автори подавали *двоскладові* слова, до яких цей ієрогліф входив у різних значеннях. Характерна для епохи настанова на практичність відобразилась у цьому словнику в тому, що автори залучали цитати з попередніх коментарів або поширені в народі вислови, через які роз’яснювали значення певних ієрогліфічних знаків. “Словник Кансі” замислювався як ідеальне довідкове видання, яке б ставало в пригоді в усіх випадках, коли потрібно з’ясувати якусь інформацію про ієрогліф, проте і його авторам не вдалося уникнути помилок, зокрема їхній наступник Ван Інчжи знайшов (і виправив) 2588 помилок у цитатах. Однак з точки зору встановлення витоків і функціонування ієрогліфів, по-

повнення змісту словникових статей, узагальнення попередніх інтерпретацій робота Чжана й Ченя вдалася справді фундаментальною – вона і зараз залишається актуальним довідником у галузі досліджень китайської ієрогліфіки.

Крім лексикографічної роботи, в епохи Мін та Цін значно посилювся інтерес до фонетичних і фонологічних досліджень, однак, як і все, що має стосунок безпосередньо до галузі фонетики, воно залишилося поза межами цієї статті. Коротко зауважимо тільки внесок у філологічні студії кількох найбільш відомих дослідників. По-перше, це Чень Ді (1488–1559), який вважається засновником історичної фонетики в Китаї. Він запропонував свою теорію розвитку фонем і сприяв поширенню порівняльного методу досліджень у цій галузі, адже робив свої висновки з порівняння сучасного й давнього звучання ієрогліфів. По-друге, це Гу Сьну (1613–1682), який не тільки розробив загальну програму теорії давньої вимови, а й довів, що в давній китайській мові також існувало чотири тони [Xu Shiyi 2009, 388]. Власне, цей же дослідник відомий тим, що висловив загальну для епохи настанову на практичне застосування знань, – відомий його вислів “вчитися, щоб з’ясувати шлях порятунку світу” [Xu Shiyi 2009, 268]. І, по-третє, в контексті фонетичних досліджень епохи Мін слід згадати європейських місіонерів Маттео Річчі (1552–1620) і Ніколя Тріго (1577–1629), які вперше застосували латинську абетку для транскрипції китайських ієрогліфів. М. Річчі використав латиницю в укладених ним словниках – португальсько-китайському і згодом китайсько-португальському, причому в останньому вперше були використані діакритичні позначки для розрізнення тонів⁶. А Н. Тріго вперше поставив проблему омонімії в китайській мові, яка загострювалася у разі використання латиниці для запису китайських слів [Xu Shiyi 2009, 394]. Сучасні дослідники оцінюють досягнення місіонерів як прорив, який відкривав перед китайською фонетикою новий шлях розвитку [Xu Shiyi 2009, 395]. Нарешті, в контексті дослідження писемних знаків слід згадати висловлювання Чена Лі (1810–1882) про те, що сказане й почуте є недостовірним, тож підстави для своїх висновків завжди слід шукати в *напи-*

саному [Xu Shiyi 2009, 395]. Фонологічні дослідження в епохи Мін та Цін, як і раніше, мали тісний зв’язок із канонознавством і тлумаченням канону.

Дай Чжень, суголосно настанові своєї епохи на практичність, наполягав, що під час дослідження необхідно прагнути до об’єктивного спостереження за фактами, а в проєкції на семантичні дослідження це означало визнання пріоритету висловленого над написаним. Дай Чжень вважав, що дослідження рими є магістральним напрямком як граматики, так і канонознавства.

Дуань Юйцай спробував встановити алгоритм розкриття значення ієрогліфа. Він міркував таким чином: наші предки⁷, коли винаходили ієрогліфи, найперше усвідомлювали зміст (тобто значення), потім до нього з’являвся звук, а вже потім до звука – форма (написаний знак). Отже, сучасний дослідник, який прагне докопатися до значення ієрогліфа, повинен іти зворотним шляхом – від форми до звука, а вже від звука – до смислу. Таким чином, для Дуаня Юйцай мовний знак (тобто слово, яке звучить) мав пріоритет над “німим” написаним знаком. У проєкції на канонознавство його теорія передбачала, що для тлумачення канону дослідник повинен знати, як звучали використані в ньому ієрогліфи в часи його написання.

Судячи з висловлювань цих дослідників, у часи їхньої діяльності в традиційній китайській семантиці відбувся поворот від тлумачення ієрогліфа за його формою до тлумачення за його звучанням.

Дослідницька робота в галузі семантики в часи Мін та Цін досягла вершин свого розвитку в межах традиційної китайської філології, при цьому вона залишалася міцно прив’язаною до однієї-єдиної роботи, як до свого живильного джерела, – до “Шовень цз’єцзи”. Твір Сюя Шеня не давав спокою десяткам конфуціанських вчених, тож вони активно видавали свої коментарі до нього, вносили виправлення, редагували і навіть доповнювали роботи інших своїх колег, видані раніше стосовно “Шовеня”. Важливо, що в процесі всіх цих досліджень формулювалися теорії щодо вихідного питання семантики – породження значення. Серед дослідників, які займалися цим питанням, були визначені чотири метри – це Гуй Фу (1736–1805),

Дуань Юйцай (1735–1815), Чжу Цзюньшен (1788–1858) та Ван Юнь (1784–1854), а також інші відомі філологи свого часу – Дай Чжень, Ван Нянсунь тощо – загалом більше 200 дослідників.

Гуй Фу написав роботу під назвою “Корегування значень Шовень цз’єцзи”, метою якої було подати цитати з класичних книжок на підтвердження тлумачень Сюя Шеня, тобто робота була виконана в кращих традиціях конфуціанства, згідно з якими потрібно “передавати, а не створювати”. Таким чином, Гуй Фу не був новатором, але його оригінальна авторська точка зору втілилась у виборі, розташуванні й обробці доступних йому матеріалів.

Дуань Юйцай, натомість, потрапив у число метрів “шовенезнавства”, оскільки вперше заговорив про системність значення слова й запропонував власний оригінальний метод оволодіння такою системою. Внесок Дуаня в розвиток семантики полягає в тому, що він указав на потенційне існування в кожного слова трьох типів значень – вихідного (нейтрального) значення, непрямого значення й запозиченого значення [цит. за: Xu Shiyi 2009, 397]. Свій твір Дуань Юйцай назвав “Примітки до Шовень цз’єцзи”, у ньому він здійснив роботу з роз’яснення словникових статей Сюя Шеня, встановлення й виправлення помилок у них, відредагувавши друковані помилки й дослідивши системний принцип книги Сюя Шеня. Дуань Юйцай у своїх дослідженнях виходив з позиції, що в процесі тлумачення ієрогліфа не слід зациклюватися лише на його формі, оскільки “ієрогліф піднявся зі звука” [цит. за: Xu Shiyi 2009, 397], проте він не відмовляв у доцільності й аналізу форми ієрогліфа задля встановлення його значення (нагадаємо, що саме на останньому методі побудовані інтерпретації в “Шовені”), тому розглядав усі три виміри ієрогліфа (значення, звучання й написання) у двох іпостасях – якими вони були в давнину і якими стали в його час, отримуючи внаслідок такого аналізу інформацію про незмінну сутність ієрогліфа. Допомогу в цьому йому також надавали аналіз і розрізнення синонімів. Правоту тлумачень Сюя Шеня, де необхідно, Дуань так само, як і Гуй Фу, підтверджував цитатами або посиланнями на класику. Його перу також належить передмова до сучасного йому

видання “Шовень цз’єцзи”, у якій він зобразив еволюцію ієрогліфіки й роз’яснив принцип *люшу*. Викладена в цій передмові концепція Дуаня вважається новаторською, й треба відзначити, що зроблені в ній припущення щодо ієрогліфіки в цілому були згодом підтверджені археологічними знахідками часів Шан і Чжоу, а щодо думки Сюя Шеня – не так давно відкритими дерев’яними табличкам з вирізаним на них текстом “Шовеня”, що, безперечно, свідчить про високу теоретичну якість досліджень Дуаня Юйцай.

Молодший колега Гуя Фу й Дуаня Юйцай Ван Юнь метою своєї роботи вбачав популяризацію знань про ієрогліфіку, спираючись на досягнення двох своїх попередників. Він написав дві роботи – “Приклади тлумачень із Шовеня” та “Читання речень із роз’яснення ієрогліфів у Шовені”. У першій з них на прикладах із “Шовеня” було системно подано принцип *люшу*, а залучення текстів, написаних на бронзі та кам’яних барабанах, для ілюстрації шляхів еволюції ієрогліфів дало змогу автору висунути оригінальні ідеї з приводу тлумачення тих чи інших знаків. Друга робота була написана спеціально для учнів-початківців, і її сприйняли як своєрідний «ключ» до «воріт “Шовеня”», тобто до читання й дослідження цього словника. Цю роботу було побудовано на основних ідеях Гуя Фу й Дуаня Юйцай, але додано й чимало власне авторських оригінальних ідей.

Четвертий метр “шовенезнавства” – Чжу Цзюньшен видав дослідження під назвою «Встановлення звучання за коментарями до “Шовеня”». Він спирався на метод Сюя Шеня – встановлювати значення ієрогліфа за його формою – в процесі тлумачення канону, при цьому він визначив місце ієрогліфів і слів, які були об’єктом тлумачення, у давній звуковій системі. Потім, виділивши за встановленим ним давнім звучанням 18 частин, він розмістив у кожній з них ієрогліфи за співзвучними ключами. Чжу Цзюньшен розвинув ідеї Сюя Шеня, який у своїх дослідженнях робив акцент тільки на формі ієрогліфа і на основі форми встановлював зв’язок між значенням і звучанням, враховуючи при цьому лише *нейтральне значення* слова. Чжу при цьому звертав увагу ще й на *непряме значення* слова і запозичене, тобто

сприймав значення слова як систему, тому зауважив явища полісемії й омонімії і зміг доповнити “Шовень” та “Ер’я” словами, які або взагалі до цього не були роз’яснені, або ж роз’яснені неповно. Тому робота Чжу вважається всебічним і системним дослідженням лексики давньокитайської мови в межах традиційної філології [Xu Shiyi 2009, 397].

Значення слів досліджувалося й у роботах інших вчених, не пов’язаних із “Шовенем”. Наприклад, Хуан Ченцзі продовжив розвивати ідеї сунців про те, що фонетик розкриває джерело походження слова і його значення, абсолютизуючи цей принцип у своїй роботі “Теорія правої частини й походження смислу знаків”.

Сучасні дослідники [Xu Shiyi 2009, 415] вважають, що традиційне поняття знака в китайській філології було просякнуте духом гуманізму, з огляду на те що мова, яка втілювала й підтримувала взаємопроникний зв’язок людини і світу, не могла бути просто набором символів. Для сучасних когнітивістів особливо цікаво буде звернути увагу на те, що давні китайські мислителі вважали мову втіленням людської природи. Крім того, в понятті знака дослідниками підкреслювалося його практичне застосування – через письмо вони прагнули висловити й вирішити соціальні проблеми свого часу.

Сюй Шиї вважає, що для філологів традиційного періоду не були характерними суто логічні міркування й формальні викладки, які б виходили за межі практики їхнього життя, натомість їм було властиво шукати зміст слів (і писемних знаків) у відповідальності за своє соціальне життя [Xu Shiyi 2009, 417]. Очевидно, дослідник хотів підкреслити відмінність китайських філологів традиційного періоду від західних.

Отже, протягом тривалого традиційного періоду філологічних досліджень у Китаї домінувала семантика, базовим об’єктом досліджень якої був ієрогліф. Проте власних соків цієї традиції не вистачало, щоб розвивати всю філологічну науку в усіх її аспектах, а потреба в тому назрівала. Очевидно, що задовольнити цю потребу випадало тільки за рахунок підживлення іззовні – і китайські лінгвісти ближче до ХХ ст. звернулися до європейської лінгвістичної традиції. З цього кроку роз-

почався новий етап у розвитку китайської лінгвістики.

Част. II.

1919 рік – кін. ХХ ст.:

модерна граматиологія

Рух “4 травня”, який вибухнув 4 травня 1919 року, був, безперечно, поворотним пунктом в історії гуманітарного знання в Китаї. Проте “вибухівка” для нього, якщо можна так висловитися, розвиваючи асоціацію, закладалася заздалегідь. Зокрема, що стосується лінгвістики, то вододіллом, який проліг між традиційною і модерною наукою про мову, стала, як відомо, робота Ма Цзяньжуна “Грамаічний довідник пана Ма” [Ma 2007], видана ще в 1898 році. І хоча за своїм змістом ця робота мала на меті ввести в китайське мовознавство новий розділ досліджень – граматику, – який був базою традиційних лінгвістичних досліджень у Європі, і тим самим розширити поле досліджень власної науки про мову, наслідки її видання безпосередньо стосувалися й ієрогліфіки – на тривалий час ця галузь лінгвістики, найбільш розвинена в традиційній китайській науці, була відсунута на периферію.

Сучасні китайські дослідники зауважують [Meng 2008], що спроби об’єднати дві традиції – китайську та європейську – у дослідженнях Ма Цзяньжуна та всіх його послідовників виявилися невдалими: заміна тривимірної базової структурної одиниці китайської мови *ци* (ієрогліф) на двовимірну *чи* (слово) завела ці дослідження в глухий кут, оскільки отримані результати не розкривали повною мірою структури китайської мови, а навпаки, ставили перед дослідниками все нові, ніяк не вирішувані, оскільки вписувалися в замкнене коло, питання. Тож і шлях у цей кут, на додачу до всього, виявився важким і виснажливим – згадаймо всі суперечки, які точилися між лінгвістами-китаєзнавцями різних країн у ХХ ст. про те, що слід вважати словом у китайській мові, чи є в ній частини мови тощо, і коли факти китайської мови не вписувалися у вимоги європейського мовознавства, яке нібито претендувало на універсальність, їх будь-що намагалися до цих вимог підлаштувати.

Проте були й дослідники, які, застосовуючи європейські мовознавчі теорії на практиці, не могли ігнорувати перепон,

котрі ця практика виставляла їм на шляху міркувань, тож вони вимушені були звертатися до ієрогліфа й переглядати його місце та роль у китайській мові. Серед тих, хто чітко усвідомлював протиріччя між *цзи* і *ци* у практичних дослідженнях китайської мови й так чи інакше акцентував значення *цзи*, були такі відомі лінгвісти, як Чжао Юаньжень, Люй Шусян та Ван Лі.

Про те, що найбільш відповідним поняттям англійському терміну *word* (українсько-мому *слово*) є китайське *цзи*, Чжао Юаньжень писав у статті 1940 р. (“Концепція слова в китайській мові”) [Zhao 2002].

Люй Шусян, при всій його орієнтації на схеми європейського мовознавства, у 60-х рр. ХХ ст. також зауважував, що “базовими одиницями китайської лексики є окремі ієрогліфи” [цит. за: Meng 2008, 7], однак, на відміну від Чжао Юаньжєня, він зіставляв їх не лише зі *словом* у європейських мовах, а й з *буквами*, відзначаючи при цьому, що “не можна розглядати китайські ієрогліфи лише як символи, як це відбувається стосовно букв в іноземних мовах” [цит. за: Meng 2008, 7]. Слід зауважити й іншу відмінність у підходах двох дослідників до вивчення базової одиниці китайської мови: якщо Чжао Юаньжень у своїх дослідженнях брав за основу писемну мову, Люй Шусян розглядав обидві форми – й усну, й писемну, – у зв’язку з чим не міг не зауважити, що “одиницею сучасної китайської лексики вже не можна вважати *цзи*” [цит. за: Meng 2008, 7]⁸. Тому дослідник не втрачав інтересу до *ци*, однак вважав, що в китайській мові його слід розглядати винятково в межах лексичного рівня, а не граматичного [цит. за: Meng 2008, 8] (як це пропонувалося за аналогією з європейським мовознавством, у якому багато уваги приділяється взаємозв’язкам слова й речення).

Інший відомий дослідник ХХ ст., Ван Лі, цікавився питаннями семантики (а не лексики чи граматики, як два попередні дослідники), також не міг обійти проблему визначення базової одиниці китайської мови, але як носія значення, і він, як і два попередні дослідники, дійшов висновку, що такою одиницею є *цзи*, а значення багатоскладових слів є сумою значень його складових компонентів (зазвичай двох *цзи*) [цит. за: Meng 2008, 7].

Таким чином, протягом модерного етапу

розвитку китайського мовознавства ієрогліф розглядався крізь призму європейських мовознавчих теорій, але як одиниця, що не вписується в ці теорії, дуже часто просто відкидався за межі поля досліджень. Тож можна сказати, що другий, модерний, етап розвитку ієрогліфічних досліджень характеризувався зниженням інтересу до ієрогліфіки, відсуненням цієї галузі китайського мовознавства на периферію і спробами досліджувати писемний знак – ієрогліф – інструментарієм і методами європейського мовознавства. Проте органічна зрощеність ієрогліфа з усіма аспектами китайської мови і, навіть більше, китайської культури постійно виявляла обмеженість такого підходу в лінгвістиці і, зрештою, привела до потреби переглянути місце ієрогліфа в лінгвістичних дослідженнях. З повернення ієрогліфу провідного місця в китайській лінгвістиці починається новий етап її розвитку.

Част. III.

Новітня граматики

Розвиток китайської граматики в наш час характеризується “приматом ієрогліфа” в усіх лінгвістичних дослідженнях, тобто визнанням ієрогліфа базовою структурною одиницею китайської мови. Прихильниками такого підходу є лінгвісти Пань Веньго, Мен Хуа, Люй Бісун та ін.

Слід зазначити, що вперше поняття “примат ієрогліфа” в китайській мові висунув Го Шаоюй ще в 1938 році у роботі, яка називалася “Гнучкість слів китайської мови”. Тоді, в розпал суперечок про базову структурну одиницю в китайській мові, Го Шаоюй запропонував вважати, що слово (*ци*) є базовою структурною одиницею усного мовлення, а ієрогліф (*цзи*) є такою ж одиницею в писемному мовленні [цит. за: Meng 2008, 1]. Нагадаємо, що через тридцять років цю думку продовжить у своїх дослідженнях Люй Шусян.

Говорячи про “примат ієрогліфа”, сучасні китайські дослідники намагаються тепер узагальнити досягнення двох попередніх етапів мовознавчих досліджень – традиційного і модерного, і при цьому вони доходять цікавого висновку [Meng 2008, 12–15]: насправді традиційне європейське мовознавство з його інтересом до граматики і традиційне китайське мовознавство з його інтересом до ієрогліфіки з’ясовували *одне і*

те ж питання – як мова передає смисл, однак через те, що в індоєвропейських і сино-тибетських мовах найменшою смисловою одиницею є різні мовні явища – речення й писемний знак (ієрогліф) відповідно, – ці дві традиції, звісно ж, пішли різними шляхами в пошуках відповіді на своє питання, а з певних соціально-економічних причин одна з цих традицій – європейська – у певний момент (після епохи Відродження) почала претендувати на універсальність з'ясованих у її межах закономірностей, що, однак, не підтверджувалося фактами інших мов, тому й виникли всі ці суперечки й проблеми модерного етапу розвитку китайської мовознавчої традиції.

Розглянемо концепцію одного з провідних сучасних лінгвістів і прихильників тези про “примат ієрогліфа” Мена Хуа. Цей дослідник намагається переглянути поняття про ієрогліф як писемний знак у системі інших писемних знаків, зокрема виявити сутнісні відмінності китайських ієрогліфів і літер західних алфавітів. Він доходить висновку, що у взаємодії китайських ієрогліфів з китайською мовою як системою мовних знаків, з одного боку, та іншими системами немовних знаків, з другого боку, виявляються дві основні характерні риси сучасних писемних знаків китайської мови – це *зображальність* та *медіальність* [Meng 2008, 3–12]. Перша риса вказує на здатність ієрогліфа образно подавати мовні знаки (слова, які звучать). Ця характеристика, по-перше, свідчить про *візуальну* репрезентацію мовних одиниць у китайській мові, що відрізняє їх від літер західних алфавітів, які подають мовні одиниці аудіально, а по-друге, дає змогу відрізнити сучасні китайські ієрогліфи від піктограм – останні подають предмет, а перші – образ, тобто проєкцію предмета в мозок. Тому піктограма – це безпосереднє зображення форми предмета зі збереженням максимуму деталей, а сучасний китайський ієрогліф – це схематичне зображення предмета, тобто опосередковане роботою мозку, під час якої відбулися аналіз і виділення домінантних та другорядних рис предмета, після чого утворився образ – сукупність домінантних рис, на яких мозок здатен побудувати уявлення про цілий предмет.

Слід також зауважити, що перша настанова (на візуальну репрезентацію мов-

них одиниць) свідчить про своєрідний тип відносин у площині “писемність – мова”, відмінний від прийнятого за основу в західному мовознавстві, де писемний знак розуміється лише “прислужником” мови, який утворюється й використовується тільки для її потреб і не має власної цінності. Друга настанова (на схематичне зображення предметів) дає змогу визначити своєрідне місце китайської ієрогліфіки у сукупності знакових систем і вказує на характерний лише їй тип відносин з іншими знаковими системами, і саме її Мен Хуа визначає як *медіальність*.

Виділивши дві основні характеристики китайського ієрогліфа, Мен Хуа також пропонує узагальнення досягнень і недоліків наукових досліджень попередніх двох етапів. Що стосується етапу традиційної філології, то її безперечним здобутком сучасний мовознавець визнає примат ієрогліфа як органічний наслідок розуміння специфіки китайської мови та її писемності, а також *синтетичний* підхід до вивчення писемного знака, який полягає у комплексному дослідженні всіх трьох вимірів ієрогліфа – форми, звучання й значення. Недоліком досліджень тих часів Мен Хуа вважає нечітке розрізнення усної й писемної мов, яке до початку ХХ ст. завело ці дослідження в глухий кут. Власне, небезпечною виявилася свідомо ідеологічна настанова філологів традиційного періоду підмінювати китайську мову китайською писемністю й визнати останню виток національної культури, що на практиці утворило загату між писемною мовою і справжнім джерелом життєвих сил мови й культури і, зрештою, привело до вичерпаності можливостей першої, відрізаної від свого джерела. З такої точки зору зрозумілими стають заклики початку ХХ ст. відмовитися від ієрогліфіки як гальма культурного прогресу й повністю перейти на латиницю.

Втім спроба лінгвістів досліджувати ієрогліфіку з точки зору аналітичного підходу, який був запозичений у часи модерної лінгвістики із західної лінгвістичної традиції, виявилася безплідною, на думку Мена Хуа, оскільки розділила три виміри ієрогліфа між трьома різними дисциплінами, не інтегруючи потім їхніх висновків. Цей недолік Мен Хуа вважає підставою для повернення до синтетич-

ного підходу на сучасному етапі розвитку китайської філології, втім наразі це має вже бути синтез тих розрізнених, однак більш спеціалізованих результатів досліджень, які накопичилися стосовно ієрогліфіки протягом її вивчення в межах аналітичного підходу. Чітка диференціація лінгвістичних явищ все ж розуміється дослідником як позитивне досягнення модерної лінгвістики.

Отже, Мен Хуа зауважує, що всі писемні знаки – це візуальний спосіб репрезентації мови [Meng 2008, 12], однак китайські ієрогліфи при цьому є візуальними знаками *зображального* характеру, і це вирізняє їх з-поміж інших знаків виражального характеру, таких як фонетичне письмо або примітивне піктографічне письмо, за допомогою яких зображається предмет, а не підкреслюється знаковий характер зображення, а також медіального характеру, що відрізняє їх з-поміж інших другорядних знакових систем, які не мають власної цінності, а обслуговують інші системи. Ієрогліфічна

система, натомість, має власну цінність і здатність вписуватися в інші системи як важливий додаток, завдяки якому інші системи можуть більш ефективно функціонувати.

Отже, історії різних лінгвістичних традицій і їхня взаємодія виявляють той факт, що стосунки між мовою і писемним знаком є базовим питанням лінгвістичних досліджень, хоча на різних етапах розвитку науки про мову писемним знакам може приділятися різна увага. Що стосується писемних знаків китайської мови – ієрогліфів, – то, попри тисячолітню історію досліджень, вони все ще залишаються загадкою для лінгвістів у багатьох своїх аспектах, при цьому й дослідники не полишають намірів розгадати ці загадки, застосовуючи нові методи досліджень і розглядаючи об'єкт досліджень з різних точок зору. У наш час новий ракурс досліджень ієрогліфіки відкривається завдяки появі нової галузі знання – когнітивної лінгвістики.